

Нуждак Л. В.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ

У статті подається аналіз стану української онімної лексики. Значна увага приділяється соціальним чинникам, які впливають на екологію власної назви.

Ключові слова: ономастика, онім, еколінгвістика.

В статье представлен анализ состояния украинской онимной лексики. Значительное внимание уделяется социальным факторам, которые влияют на экологию личного наименования.

Ключевые слова: ономастика, оним, эколингвистика.

The article analyzes of the Ukrainian proper names. Special attention is given to the social factors that impact on the ecology on the proper name.

Key words: onomastics, onim, ekolinhvistics.

Еколінгвістика – мовознавча наука, яка є важливою складовою лінгвістики. Цей напрям у філології є відносно молодим та малодослідженим, але актуальним для сьогодення. Еколінгвістичні дослідження допомагають провести детальний аналіз трансформаційних змін, які спричинені змінами у соціальному середовищі, вплив екстра- та інтралінгвальних чинників на формування лексичного фонду, а також культурологічні вподобання та пріоритети народу. Еколінгвістика – це, насамперед, взаємозв'язок мови та мовного колективу, в якому мова функціонує. Під поняттям «мовний колектив» необхідно розуміти середовище із його культурологічними, суспільно-політичними та природними змінами, які безпосередньо впливають і на розвиток та формування мови. У розріз еколінгвістичних досліджень входять дотримання лінгвістичних норм (чинний Правопис), культурологічних традицій (понятійна та вербальна сумісність між назвою та звичаями народу), законодавчих аспектів (вивчення мовної політики та дотримання її постанов і різного роду документів на практиці).

Еколінгвістика – динамічна наука, яка постійно перебуває у стадії розвитку та вдосконалення. Горизонт її досліджень є необмеженим та різнобічним. Універсальність еколінгвістики як науки полягає насамперед у тому, що вона торкається всіх лінгвістичних прошарків: починаючи від апелювальної лексики і закінчуючи онімами. Комплексний підхід до визначення основних завдань та стратегій еколінгвістичних досліджень допоможе чітко провести паралелі між мовною (мовленнєвою) нормою і ненормованістю лінгвістики, а також характером дотримання законодавчих актів та дієвістю мовної політики держави.

В умовах незалежної України вивчення та дослідження екології мови стає у пригоді не тільки для опису взаємодії мови та середовища, але й для виявлення проблемних зон, які негативно впливають на становлення та розвиток національної мовної політики. Соціально-культурне середовище пострадянської України творять явища, різноманітні за своєю природою: ідеологічні, демографічні, національні, світоглядні, релігійні, економічні, психологічні та інші. Вплив таких ексралінгвальних чинників, як лібералізація суспільно-політичного життя, деідеологізація культурної сфери, надання широкої культурної автономії національним меншинам України, офіційна легалізація приватної власності та законодавче визнання багатокладності української економіки – потребує детального розгляду лінгвістів крізь призму еколінгвістики. На сучасному етапі становлення та розвитку еколінгвістики як науки відомі окремі спостереження щодо проблеми вивчення взаємодії соціума та мови. На початку свого становлення (70-і роки ХХ ст.) еколінгвістика розвивалась у рамках соціолінгвістики. Значна увага була присвячена на вивченні зв'язків між певною мовою та середовищем, в якому вона функціонує.

Умовно дослідження та вивчення еколінгвістики як науки можна поділити на два напрямки:

1) перевага екологічного аспекту, який спрямовується на дослідження мови (мов) (Е. Гауген, В. Ф. Маккей, П. Мюльхойслер);

2) мовні дані, які сприяють розкриттю екологічних проблем (М. Хеллідей, А. Філл, Й. Дреер, Й. Банг).

У кінці 80-х років ХХ ст. вперше з'явилися дослідження у європейському мовознавстві, присвячені еколінгвістиці, зокрема праці Е. Гаугена, І. Огнгайзеа, В. Любаса, П. Зіми.

Значне місце у формуванні еколінгвістики посідають праці слов'янських мовознавців І. Марвана, Г. Цихуна, Є. Іванової та багатьох інших. Щодо мовознавчих студій українських учених, то теми екології мови у тих чи інших підсистемах торкались: О. Павловський, П. Білецький-Носенко, Б. Грінченко, І. Огієнко, Ю. Шерех, Г. Голоскевич, І. Варченко, Л. Белей, О. Белей, П. Чучка, В. Жайворонок, Г. Мацюк, Б. Ажнюк, Л. Масенко, Я. Радевич-Винницький, О. Бондар та інші.

Еколінгвістика – молода наука, яка потребує дослідження на всіх мовних щаблях. Комплексний підхід до вивчення мови крізь призму еколінгвістики допоможе простежувати вкрай негативні впливи на функціонування мови та уникати негативних наслідків для її розвитку. Дієвість мовної політики передбачає активну увагу до дотримання всіх законодавчих проєктів, які врегульовують нормованість мови. Це сприятиме уникненню розбіжностей як у законодавчій сфері, так і в стабільності та розвитку мови як повноцінної націєтворчої одиниці.

Сучасний стан українського ономастикону характеризується, як відомо, глибинними та системними змінами, що зумовлені не стільки зміною ідеологічних пріоритетів сучасних українців, скільки докорінною трансформацією суспільної свідомості мовців. Глибинний та системний характер трансформації суспільної

свідомості безпосередньо позначається на темпах та масштабах трансформаційних змін в українському ономастиконі пострадянської доби.

Інноваційні процеси у сфері українського ономастикону уже привертала увагу ряду дослідників щодо вивчення причин трансформаційних змін, оцінки їх кількісних характеристик тощо, однак, на нашу думку, важливе теоретичне та прикладне значення має еколінгвістичний аспект дослідження українського ономастикону посттоталітарної доби. Адже саме еколінгвістичне вивчення пропріальної субсистеми української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. допоможе не лише детально описати специфіку взаємозв'язку трансформаційних процесів у досліджуваній субсистемі української мови та змін у соціальному середовищі, а й, що дуже важливо, оцінити можливості онімійної лексики для пристосування її до оновленого соціального середовища.

Досі відомі лише окремі принагідні спостереження мовознавців щодо окремих аспектів комплексної проблеми взаємодії мови та мовців. У європейському мовознавстві комплексне дослідження проблем еколінгвістики почали здійснювати лише в кін. 80-х років ХХ ст., і такі студії пов'язані з іменами низки шведських, німецьких, чеських та польських учених – Е. Гаугена, І. Огнгайзера, П. Зіми, В. Любася та ін. В українському мовознавстві проблеми еколінгвістики побіжно розглядалися у дослідженнях, присвячених культурі української мови.

Високі темпи оновлення субсистеми української пропріальної лексики актуалізують проблему екології власної назви посттоталітарної доби, розв'язання якої вимагає подальший розвиток українського ономастикону та української літературної мови загалом.

Помітний вплив на еколінгвальний стан українського ономастикону мало також руйнування залізної завіси та здобуття громадянами України права на вільне пересування. Стаття 33 Конституції України «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України [4, с. 11]». За різними підрахунками, від трьох до п'яти мільйонів українців під впливом економічних негараздів на Батьківщині скористалися правом на вільне пересування та вибір місця проживання і виїхали на тимчасове проживання у країні Західної Європи, зокрема Чехію, Польщу, Італію, Іспанію, Португалію [3, с. 32]. Масова економічна еміграція українців вже на початку ХХІ ст. справила помітний вплив на еколінгвальний стан українського іменника, де питома вага чужомовних, зовсім неадаптованих імен, як правило, запозичених з італійської, іспанської, чеської чи польської мови, перевищує навіть 10 % [1, с. 319].

Вільне пересування громадян України, активні економічні контакти українських підприємців із зарубіжними колегами стали також однією із причин вестернізації українського ергонімікону кінця ХХ – початку ХХІ ст., що, як відзначають українські дослідники, мало негативний вплив на еколінгвальний баланс системи сучасних українських власних назв підприємств [2, с. 85].

Дуже помітні наслідки при трансформації українського ономастикону пострадянської доби мала деідеологізація суспільно-культурного життя в Україні. Адже Конституція України (стаття 15) гарантує, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Кожна ідеологія не може визнаватися як обов'язкова. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороняє Конституцією і законами України [4, с. 8]». Однак демократизація політичного життя та відмова від державної ідеології не означає, що в Україні, зокрема засобами українського ономастикону, можна пропагувати політичних діячів, які скомпрометували себе ворожим ставленням до державності України або проводили антиукраїнську політику. Проте у пострадянській Україні, поруч із державницькими поглядами на історію та культуру України, побутують і шовіністичні, постколоніальні переконання частини громадян та їх політичних об'єднань, які по суті заперечують сам факт окремого існування української мови, українського народу. Еклектизм ідеологічних переконань в Україні стає очевидним, коли зіставити окремі глорифікаційні урбоніми посттоталітарної доби. Так, наприклад, вулиця імені *Івана Мазепи*, *П. Орлика*, *С. Петлюри*, *А. Шептицького*, *Л. Курбаса*, *М. Куліша*, *С. Бандери*, *В. Шухевича* та ін. віддзеркалюють державницькі ідеологічні переконання їх творців, тоді як численні урбоніми на зразок вулиця імені *Петра Великого*, *Катерини II*, *Щорса*, *С. Постишева* репрезентують підневільний, колоніальний період в історії України, а персоналії, увічнені в назвах, не можуть бути ніяк розтлумачені та позитивно оцінені з погляду української історії. Еклектична природа української загальнонаціональної урбонімії, зумовлена неартикульованістю української національної ідеї, має негативний вплив на еколінгвальний баланс системи українських онімів.

Культурно-соціальне середовище виступає вельми важливим чинником, що визначає еколінгвальний стан українського ономастикону.

Належна увага до забезпечення еколінгвального аспекту мовної політики України матиме важливе значення для збереження національного колориту ономастикону українців та для створення надійного фундаменту для подальшого розвитку українських власних назв.

Література:

1. Белей Л. Український пострадянський іменник: основні тенденції розвитку / Л. Белей // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 356 – 359. – С. 318-321.
2. Белей О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття / Белей О. – Ужгород, 1999. – 111 с.
3. Березюк В. П. Соціальний портрет сучасної України / Березюк В.П. – К. : Боян, 2004. – 302 с.
4. Конституція України. – К., 1996. – 117 с.